

NYELVMŰVELÉS

Alakvegyülés.

Nem sok ideje annak, hogy az Erdélyi Múzeumban olyan szókat, szólásokat, szerkezeteket soroltam föl, amelyek két-két szónak, szólásnak, szerkezetnek akaratlan vegyüléséből, olykor szándékos összekeveréséből keletkeztek (L. Erd. Múz. XLIV:1939, 385 kk.). A véletlenül elem kerülőket azóta is följegyeztem. Föltűnő, hogy aránylag milyen gyakran fordulnak elő nemcsak az élőbeszédben, hanem a napisajtóban, sőt a szorosabb értelemben vett irodalmi nyelvben is. Igaz, hogy az a lélektani tünet, amely a vegyülésnek, a keveredésnek alapoka, vagyis, hogy a rokon és ellentétes fogalmak fölidézhetik egymást, beszéd és írás közben állandóan munkában van. A másik ok, a szórákozottság, pillanatnyi figyelmetlenség sem olyan ritka jelenség, hogy ne kellene véle mindég számolnunk, mégis csodálatos, hogy olyan gyakran találkozunk kevert képzésekkel.

Természetes, hogy közülök vajmi kevés az olyan, amely megmarad, elterjed. A legtöbbje születésekor meg is hal, de nem a föltámadás lehetősége nélkül. Például a *rohangál* igét előbb csak egy regényfordításban találtam meg, nem sokkal később Kolozsvári-Grandpierre Emilnek Alvajárók című regényében akadtam rá ismét (Kalapban, kabátban, mint egy örült *rohangált* fel és alá a szobában, 279. l.). Könnyen meglehet, hogy az író az előbitől függetlenül alkotta meg újra a szót, amely szerencsésen fejezi ki egy szóval az ész nélkül való ide-oda futkosást.* A rohan szóban nincsen meg a tervszerűtlenség, a céltalanság, a *szaladgál* igéből meg hiányzik a nagyobb gyorsaság. A *rohangál* (= rohan × szaladgál) mindkettőnek jelentés-tartalmát egyesíti.

Ezt az igét tarthatjuk különben pusztán a *szaladgál* ige hatására továbbképzett igének is. A két fajtájú képzés között sokszor nem nagy a különbség, a keletkezés módját nem mindég lehet eldönteni.

A következőt pedig már oly régen és oly sokszor számbavették, hogy akár általánosan elterjedtnek, tehát elfogadottnak és helyesnek is tekinthetjük: a jó mama üveghangon énekelte *ezelőtt vagy harminc éve* az isteni melódiákat (Magyar Nemzet IV. 1941. aug. 3.) = *most harminc éve* × *ezelőtt harminc évvel*.

* A köznyelvben néha Désen és Kolozsvárt magam is hallottam. A szerk.

Újabb följegyzéseim a következők:

A felső iskolákba törekvő... tanulók a *legátháríthatatlanabb* akadályokba ütköznek (Szász Zsombor: Románia, 75. l.) = *legáthághatatlanabb* × *legelháríthatatlanabb*.

Igazi *kolontikus* ember (Sz. M.-tól hallottam 1939. dec. 4-én) = *kolontos* × *lunátikus*.¹

Miközben egy falatka kenyérral a villájára segítette az ételt, arcára *undorgó* fintor ült (Kolozsvári-Grandpierre Emil: Alvajárók, 53. l.) = *undorodó* × *vigyorgó* (+ *fintorgó*).

Évelgő, kedélyes és kissé cinikus szó lett belőle (Kosztolányi Dezső: Erős várunk, a nyelv, 15. l.) = *évődő* × *enyelgő*.

...talán csak nem vagyok *bódorodott* (Sz. A.-tól hallottam 1940. okt. 28-án) = *bódult* × *háborodott*.

Konrád *óvatatlanul* belement a csapdába (Balanyi György: Szent István, 62. l.) = *óvatlanul* × *óhatatlanul*.

Utóvégtére a játék akár kedves, akár erkölcstelen, mégis csak játék (Az EME XIV. vándorgyűlésének Emlékkönyve, 19. l.) = *utóvégre* × *végtére*.

...budapesti az, ahogy a trafikoslányokkal *évelgünk* (Kosztolányi Dezső: Erős várunk, a nyelv, 24. l.) = *évődünk* × *enyelgünk* (fentebb már láttuk igenévi alakját).

...naponként lábbal *tipodjuk* szent törvényeidet (egy ref. pap szentbeszédében 1939. dec. 3-án = *tiporjuk* × *tapodjuk* (ha ugyan nem székely tájszó).*

Nem veszi észre, hogy... a népek nyílt országútján hever [Budapest] egy *megnyírdalt* ország peremén (Kosztolányi Dezső: Erős várunk, a nyelv, 187. l.) = *megnyírbaált* × *meg- és elszabdalt*.

Gyulai *lecáfolt* keményen (Eötvös Károly: Utazás a Balaton körül I. 11. l.) = *lehordott, letorkolt* × *megcáfolt* (ez az egy régi példa).

Temeszteni is tudsz és tudsz *támasztani* (Ady Endre: Levélféle Móricz Zsigmondhoz, vers a *Menekülő élet-ből*) = *temetni* × *támasztani*.

Végre aztán *belégyőződött*, hogy mégis nékem van igazam (Szabó Márton gazdától hallottam Györgyfalván 1940. aug. 12-én) = *meggyőződött* × *belényugodott* + *belétörődött*.

A nyelvészetben a hangtani szörszálhasogatásokba *utáltam belé* (Móra Ferenc: Négy apának egy leánya, 17. l.) = a szörszálhasogatásokat *utáltam meg* × a szörszálhasogatásokba *úntam belé*.

...hetekig *távol járt* a fővárosból (Herczeg Ferenc: Arany hegedű, 64. l.) = *távol járt a fővárostól* × *eltávozott a fővárosból*.

¹ A *bolondikus* szóalakot is hallottam régebben nemegyszer, de nem jegyeztem föl, ez = *bolondos* × *lunátikus*.

* Ez bizony az. A szerk.

Valahogy ű osztán a *pápánál jutott mint inasnak* (Nyugat XXXIII: 1940. 288. l.) = a *pápához jutott mint inas* × a *pápához jutott inasnak*.

Emellett *aggodalomra keltő* az (Weis István: A mai magyar társadalom, 222. l.) = *aggodalomra ad okot* × *aggodalmat keltő*.

...valami *illatoshoz* találok *összehasonlítani* (az utcán hallottam Kolozsvárt 1940. máj. 20-án) = *illatoshoz találok hasonlítani* × *illatossal találok összehasonlítani*.

Multkor *kezem ügyébe ötlött* egyike azoknak a díszműveknek (Kosztolányi Dezső: Lenni vagy nem lenni, 251. l.) = *kezem ügyébe esett, akadt* × *szemembe ötlött*.

Az államhatalom *örködik arra* (Ellenzék LXI: 1940. júl. 20.) = *örködik azon, afelett* × *vigyáz, gondot visel arra*.

Számot adtunk a ránk váró *szenvedésekkel* (Keleti Ujság XXIII: 1940. júl. 21.) = *Számot adtunk* [magunknak] a *szenvedésekről* × *Számoltunk* a *szenvedésekkel*.

Nem akarom *bolonddá tartani* (Általánosan használt szólásforma) = *bolonddá tenni* × *bolondnak tartani*.

Megállja a versenyt (Gál István: A Duna magyar szemmel, rádióföl-olvasás 1940. júl. 22-én) = *megállja a helyét* × *fölveszi a versenyt*.

...*ki akarja venni részét...* Európa újraépítésében (Rádióhírek 1940. júl. 22-én) = *ki akarja venni részét...* Európa újraépítéséből × *részét akar venni...* Európa újraépítésében.

Akkor *szóvá került* ez a dolog is (Hallomás 1940. okt. 7-én) = *szóba került* × *szóvá tették*.

Amikor Ch.-nek *arra a kijelentésére került a szó* (Magyar Nemzet IV: 1941. júl. 31.) = *kijelentésére került sor* × *kijelentése került szóba*.

Ezt a mai nyelvet igyekeztem *számon venni* (Balassa József: A magyar nyelv szótára I. köt. III. l.) = *számon tartani* × *számba venni*, és ugyanez még egyszer:

Az országnak *számon kell vennie* (Székely Nép 1941. júl. 23.) = *számon kell tartania* × *számba kell vennie*.

Ezt a gyakran hallott szólást: *Megoldotta a gordiusi csomót* is kevertnek kell tartanunk, mert igaz ugyan, hogy a csomót megoldani vagy kibogozni szoktuk, de a *gordiusi csomót*, egy megoldhatatlannak látszó, kibogozhatatlannak ítélt kérdést csak elvágni (kettémetszeni) lehet. A dölten szedett szólás tehát = *elvágta a gordiusi csomót* × *megoldotta a kérdést*.

A képzavar (a stilisztika katachresise) sem más voltaképen, mint alakkeveredés. Ez a „zavaros“ kép: *élete fonalát eloltotta a halál*, ennek a kettőnek összekavarásából keletkezett: *élete fonalát elmetszette a halál* × *élete lángját, fáklyáját eloltotta a halál*.

Ugyanide sorozható, hasonlóképen magyarázható egynéhány igekötős ige, amelyeket mostanában sokat kifogásolnak, nem is ok nélkül, mert az igekötőre semmi szükség ninesen. Ilyen a *kíhangsúlyoz* = hangsúlyoz \times *kiemel*, *beigazol* = igazol \times *bebizonyít*, és más hasonlók. Nagyrészüket azonban még így sem lehet megmagyarázni. Némelyeket bizonyára az a törekvés szült, hogy a már túlságosan elkoptatott és ezért erejevesztett igének újabb nyomatékot adjanak, mások egyszerűen a hiányos nyelvtudásnak vagy fordításnak következményei.

Ezeken az igéken kívül a felsorolt példák (egy-két kivételt nem számítva) egyszer olvasott vagy egyszer hallott alakok. Nem a szükség váltotta ki őket, sem az új jelentésárnyalatra való törekvés (egy-két ritka kivételt itt sem véve számításba, mint pl. a *rohángál* esetében), hanem — a többféle lehetséges okot egybefoglalva — a véletlen. Talán csak Kosztolányinak egyik szókeverése, az *évelgő* (*évelgünk*) kivétel. Ezt valószínűleg szándékosan csinálta az író, de az *évődő* és *enyelgő* mellett ennek sincsen sok jövője. Ámbár, ki tudja?! A szavak sorsát igazán nehéz megjósolni. Lám, a Kazinczy-féle nyelvújítás is sok száz jó (szabályos) szót alkotott, közüle sok nem kellett senkinek, ellenben sok más szabálytalanul képzett elterjedt és használatban van ma is. Ez megisméltődhetik bármely képződménnyel. Nem kell hozzá más, csak vegye tollára valamely jeles író, vegye szájára egy kiváló szónok, színész, vagy kezdje el használni a napisajtó (ma ez a legbiztosabb terjesztő), és bámulatos gyorsasággal bejárja az országot. Az emberek általában szívesen kapnak minden, ami új és különös.

A határozott névelő elhagyása.

Talán egyetlen nyelvhelyességi kérdéstről sem esett annyi szó, mint mindkét rendbéli névelőknek (a határozottnak és a határozatlannak) használatáról. Igaz, hogy alig van olyan hiba, melyet gyakrabban követnének el, mint éppen a névelők fölösleges alkalmazása vagy indokolatlan elhagyása.

Mostanában az elhagyás vált erősen divatossá. A *Magyarosan* utolsó számában *Nemes Zoltán* tette szóvá ezt a régi, de újabban mind jobban terjedő vétséget (Terjed a névelők elhagyása, X:1941. 79—80.), de még sokszor lesz szükség hasonló fölszólalásokra, míg valamelyes foganatja lesz, ha ugyan lesz, ha nem a nyelvőrök fogják hamarabb megúnni a hiázbavaló hareot. Ez is könnyen bekövetkezhetik, ha egy-két buzgó védelmezője akad minden nyelvi újításnak, aki fejlődést, gazdagodást lát minden változásban, és fölfogását úgy véli legeredményesebben szolgálmi, ha tárgyi érvek mellett (vagy éppen helyett) gúnnyal támad a más véleményen lévőkre. Akkor aztán elmegy az